

Татаринів С.Й., Бондарцов Д.М.
**Роль земських діячів у благодійності Бахмуту, Маріуполю Катеринославської губернії
у 19 - на початку 20 століть.**

*Татаринів Сергій Йосипович, доцент, доктор філософії PhD, кандидат історичних наук
доцент кафедри охорони праці та інженерної педагогіки
УНПП УПА, м. Артемівськ, Україна*

*Бондарцов Денис Михайлович, магістрант комп'ютерних технологій, студент
УНПП УПА, м. Артемівськ, Україна*

Анотація. У статті розглядаються кроки повітового земства та міської Думи по створенню піклувальних рад, товариств допомоги бідним учням, бідним євреям. Діячі земства проводили благодійні лотереї, концерти. У Бахмуті були створені притулки для самотніх і літніх, притулки для дітей-сиріт. Виділялися хорошими умовами утримання сиріт притулки Мажной в с. Ільїновка і Плещеева в Миколаївці. Земська громадськість організувала в Бахмуті і Юзівці акції Товариства “Колос житі” для допомоги постраждалим від неврожаю селянам, привертала вчителів і школярів.

Ключові слова: *учень, благодійність, лотерея, училище, купець.*

Україна за останні 20 років пережила соціально-економічний злам від «розвиненого соціалізму» до дикого капіталізму. Різке майнове розшарування населення, зубожіння, зростання бідності знову вимагають від суспільства використання позитивного досвіду меценатства та благодійності часів існування земських установ.

Літератури з доброчинності у Росії з'явилася у другій половині XIX – на початку XX століть. Це були праці відомих економістів, правознавців, великих добродійних і громадських діячів, в яких відбувалися систематизація політики уряду в області громадського піклування, дослідження взаємин держави і громадського благодійництва[1], вивчення причини жебрацтва[2], виділення їх категорій, ефективних заходів запобігання, висвітлення діяльності добродійних установ, дослідження церковно-приходської добродійності[3], ролі органів місцевого самоврядування з громадського піклування[4], пошук мотивації добродійної діяльності[5].

Є.Д. Максимов писав про участь дворянського і купецького станів які, на відміну від селян «не призываются к обязательному призрению своих членов», міщанське населення «повинность по призрению несло вдвойне», «сословные обязанности по призрению непосильны общинам и только препятствуют улучшению самого дела», необхідно залучити до громадських опіки селян вчителів, лікарів, священників, поміщиків [6].

В.Ф. Дерюжинський відзначав, що зміни російського законодавства про благодійність і опіку дуже

важливі, критикував недоліки законодавства, відмічав, що «вопрос о рациональном устройстве призрения принадлежит к числу труднейших вопросов общественной жизни и управления». В.Ф. Дерюжинський високо оцінював діяльність земств, розвиток громадської опіки повинно бути довірено органам земства і міським громадським управлінням [7].

У СРСР добродійна діяльність вважалася непотрібною, її змінила державна система охорони здоров'я і соціального забезпечення. Громадська добродійність була ліквідована з 1923 р., до 1928 р., ліквідована і церковна добродійність.

З другої половини 90-х рр. XX століття у Росії інтерес до вивчення добродійності почав зростати: в науковий обіг були введені нові джерела, опубліковані перші монографії, збільшилася кількість дисертацій, дослідники почали вивчення регіонального досвіду доброчинності.

Результати наукових досліджень були опубліковані в серії збірок «Добродійність в Росії»[8].

Є.А. Абросимова, О.Р. Соколов дали аналіз системи правового регулювання сфери громадського піклування і діяльності добродійних інститутів [9].

Багато наукових публікацій присвячено вивченню історії створення, функціонування добродійних установ [10].

Дослідження присвячення історії і функціонуванню великих російських благодійних товариств (Імператорське Людинолюбне Товариство, Відомство установ Імператриці Марії [11].

У дослідженнях постало вивчення психології добродійної діяльності, вплив християнського милосердя на діяльність добродійних установ, просвітницька діяльність церкви, розглянута взаємодія церковних попечительств з органами місцевого самоврядування [12].

Певна увага приділена участі органів місцевого самоврядування в добродійній діяльності, аналізу архівних джерел діяльності міських органів самоврядування, підкреслено, що земства добродійну діяльність поширювали через безкоштовну медичну допомогу [13].

В Росії вивчається діяльність філантропів, станів в створенні системи допомоги бідним [14].

О.С. Боханов дослідив добродійну діяльність С. Морозова, С. Мамонтова, братів Третьякових [15].

П. В. Власов розглянув становлення добродійності в Росії, формування і функціонування добродійних виховних будинків, притулків, лікарень, богаделен, будинків піклування [16].

Г. М. Ульянова проаналізувала розвиток законодавства про добродійність, розглянула мотивації добродійної діяльності, визначила роль добродійної допомоги в формуванні ознак громадянського суспільства в Росії [17].

О.Р. Соколов детально висвітлює взаємодію громадської і державної ініціативи у наданні допомоги незаможним, проаналізував формування і розвиток системи приватної добродійності і громадського піклування [18].

В Україні цікаві дослідження ролі земств у створенні системи соціального захисту та опіки належать А.Г. Горілій, С.М. Максимову [19].

О.Ю. Горчева у книзі «Нищенство и благотворительность в России» відмітила, що «трудно представить любой журнал или газету XIX века, в которых не было бы постоянной рубрики «Благотворительность». Джерелом, де висвітлювалася повсякденна благодійність, пожертви, різноманітні заходи громадськості, були приватні газети «Донецкое слово», «Утро», Бахмутский листок», «Копейка», «Народная газета Бахмутского земства», редактори яких обговорювали з читачами благодійні новини, ідеї поліпшення благодійної справи. Газети були поза політикою; притримувались точки зору, що не має ніякого значення національність, віросповідання, місце проживання, стан та заняття тих, хто потребує підтримки та допомоги. Благодійність розглядалася як особисте моральне покликання душі, обов'язок будь-якої людини; газети переконували, що участь у благодійній допомозі посилює віру об'єднує народ, укріплює державу, націю. Матеріали про добрі справи писались з глибокою повагою до благодійників, меценатів, нужденних та убогих, бідних, калік, не було різких оцінок і критики. У газетах постійно публікувалася хроніка приватної благодійності – добрі справи відомих осіб-гласних земств, купців, промисловців, міщан, інтелігенції, маловідомих широкій публіці, анонімних.

До недостатньо вивчених видань Катеринославської губернії слід віднести «Спархіяльні відомості», «Спархіяльні вісники», які через розповіді про благодійність реалізовували ідеї морально-духовного виховання прихожан. О.Ю. Горчева вказала, що ці видання

«несли обществу не только идеалы религиозного воспитания... Журналы давали обществу нравственную оценку того, что происходит в важнейших сферах духовного бытия и что откликается на изменения в государственной политике».

З 1862 р. дозвіл на відкриття установ був наданий Міністерству внутрішніх справ.

Після реформи 1861 р. і створення земств кількість добродійних об'єднань швидко зростала.

1 січня 1864 р. почало діяти «Высочайше утвержденное положение о губернских и уездных земских учреждениях», були закриті Прикази «общественного призрения» в 34 земських губерніях: «в губерниях, в коих положение о земских учреждениях введено в действие, дела общественного призрения принадлежат к предметам ведомства губернских и уездных земских учреждений» [20].

Правове регулювання у сфері добродійності розвивалося шляхом лібералізації законодавства: спрощення процедури відкриття добродійних установ, стимулювання приватних пожертвувань, розширення повноважень органів міського самоврядування. Держава відала питаннями відкриття добродійних установ, регламентувала їх фінансову діяльність, контролювала витрати пожертвувань, визначала фінансові умови створення добродійних закладів та Товариств. Законодавство стало передбачати нагородження орденами з відповідними привілеями, присвоєння добродійним установам імен жертводавців, звільнення від сплати спадкового мита на майно для добродійних організацій та установ, що поступали в їх розпорядження.

Законодавство регламентувало права і обов'язки органів місцевого самоврядування з організації громадського піклування. Обов'язковим піклування було для селянських сільських і волосних Правлінь, яке здійснювалося у вигляді «мирської повинності».

Для земських повітових і міських органів самоврядування громадське піклування було «необов'язковою» повинністю крім утримання закладів колишнього Наказу прізрения, утримання сімей нижніх чинів запасу, вдів і сиріт воїнів.

У XIII томі «Свода законов Российской империи» містилося найбільше статей про організацію благодійності. В «Уставе о предупреждении и пресечении преступлений» вказувалося, що губернські і повітові земські установи «по делам общественного призрения» повинні діяти «в том составе и тем порядком, какие определены Положением о земских учреждениях; правилами Положения определяется отчетность и ответственность сих учреждений по вышеозначенным делам». Чітко сформульовані завдання: «ведение дел по управлению благотворительными капиталами и имуществом; ведение дела, собственно к призрению относящиеся...» для прокормлення неимущих работой». Стаття «О подаяниях, пожертвованных и завещаниях в пользу заведений призрения» у XIII томі дозволяла приймати пожертви «для нищих и убогих и для богоугодных заведений».

Органи місцевого самоврядування мали право приймати приватні пожертвування, управляти добродійними капіталами, поміщати їх в банки, обкладати податками майно і прибутки приватних осіб, промислові і торговельні підприємства, міську нерухомість.

У 1870 р. відповідно до «Городового положення» міські Думи і управи отримали функції: «попечение о призрении бедных и о прекращении нищенства в городах, равно как устройство в них благотворительных и лечебных заведений, принадлежит к предметам ведомства подлежащих городских общественных управлений» Таке ж визначення містило «Городовое положение» 1892 р. [21].

Кожне місто повинно було «содержать и не допускать до прошения милостыни своих нищих по телесным недугам не могущих работать». Думи зобов'язувалися слідкувати, «чтобы тем из бедных и неимущих людей, которые по состоянию здоровья в силах работать, предоставлялись соответственные работы, а неработоспособные – престарелые и дряхлые – отдавались на содержание родственникам, при отсутствии же их — помещались в богадельни, больницы и другие богоугодные заведения, содержащиеся на счет сословий и обществ», пункт «в» § 2 «Городового положения» «к предметам ведомства городского общественного управления принадлежит попечение об охранении народного здоровья» [22].

Міським опікуванням був встановлений чіткий порядок надання допомоги, всебічну перевірку особи прохача. Це дозволяло надавати допомогу таким, що істинно мали потребу, вибирали найбільш ефективний вид допомоги (видача грошима або продуктами, поміщення в богадельню, пошук роботи). У Москві і Тулі в 1900-1909 рр. критерієм «бідності» був дохід на дорослого в день не більше 70 коп., дитини не більше 50 коп.

Створення благодійних товариств - церковно-приходських попечительств - було законодавчо дозволено Святейшим Синодом в 1864 р.

На Донеччині досліджені діяльність Кирило-Мефодіївського Братства у Бахмуті при Троїцькому соборі, Братство священника О.Г. Матвієвського у Юзівці.

Провідними станами у благодійності на Донеччині були дворяни і купці - підприємці. При загальних для усіх станів релігійних мотивах добродійності існували відмінності мотивації представників цих станів.

Дворянська добродійність по відношенню до сільського населення Донбасу мала на меті поліпшити добробут населення, сприяла зниженню соціальної напруженості, добродійна діяльність значно посилювалася в неврожайні роки (1881, 1888, 1901-1902 рр.).

У Бахмуті, Маріуполі, Юзівці дворянство прагнуло виділитися з постійними великими пожертвуваннями, увічнити своє ім'я спорудженням добродійних закладів (притулків, лікарень, хат-читалень), що було проявом ствердження авторитету цього стану.

Купці відносилися до коштів, що заробляли як до прояву божої милості, що призводило до усвідомлення ними відповідальності перед суспільством, до участі в добродійних заходах. Можливість купців обиратися в міські Думи дозволяла контролювати, раціональніше витратити пожертвані ними гроші на благоустрій міст, фінансування закладів освіти, виплату різноманітних стипендій, допомог, розвиток допомоги незаможним.

Купцям-підприємцям з бахмутських родів Троянових, Карталових, Першиних, Лобасових, Лейферових,

Французових були ближче проблеми бідних, оскільки багато хто з їх предків були самі вихідцями з простих станів.

Значна кількість підприємців Донбасу (Рутченки, Пестереви, Ауербахи, Волинські, Плещееви, Ковалевські, Летуновські) через відсутність державної системи соціальної підтримки працівників підприємств розглядали свою благодійність як необхідну у розвитку підприємств, гарантію соціальної стабільності у заводських та шахтарських селищах.

Участь міщан і селян в добродійній діяльності Бахмутського та Маріупольського повітів була менш помітна, залежала від господарського розвитку, близькості до міст, поширення діяльності добродійних установ в сільській місцевості.

Активними благодійницями ставали жінки - Х.Д. Алчевська, дружина власника Донецько-Юр'ївського заводу, Т.П. Карпова, дружина тасмного радника та предводителя дворян і Голови земської управи Бахмутського повіту, дружини купців Першина, Лобасова, єврейських підприємців Гранова, Заславського, Грузенберга. Причинами їх залучення до добродійної діяльності являлися особливості жіночої психології, якій властиві милосердя, співчуття, приватні події особистого і сімейного життя, приклад діяльності відомих чоловіків.

Ініціатива створення благодійних товариств Бахмуту, Маріуполю виходила від приватних осіб, Дум та повітових земств, єпархіальної влади. Багато жертводавців входили до складу керівництва благодійних Товариств, Опікунських рад шкіл, училищ, гімназій, притулків, беручи безпосередню участь в організації, діяльності.

Вивчення друкованих та архівних матеріалів про благодійну діяльність дає підстави говорити про певні відмінності у розвитку благодійності у містах Донбасу.

Видання Бахмутської міської Думи, повітової земської управи містять величезну кількість фактів благодійності, створення притулків, виплат стипендій, пенсій, допомог учням, фельдшерам, вчителям, студентам, активної діяльності гласних Думи та повітового земства. Натомість сучасники, громадські діячі центру другого повіту у Донбасі у кінці 19 ст. писали, що «с грустью приходится констатировать, что благотворительность в Мариуполе совершенно не развита. Даже самый незначительный в сравнении с Мариуполем город имеет хотя одно какое-нибудь богоугодное заведение; в Мариуполе нет даже богадельни или какого-нибудь приюта для призрения престарелых и увечных лиц... Городская Дума постановила 27 февраля 1880 года в ознаменование 25-летнего царствования Императора Александра II открыть приют, пригласив к участию земство, но постановление Думы не приведено в исполнение. Частная благотворительность в городе не проявила, что же касается общественной, то на средства ее едва содержатся три незначительных по числу членов, и средствам благотворительных учреждений».

Маріупільське благодійне Товариство допомоги бідним діяло на підставі Статуту МВС 13 січня 1876 р., мало 4 почесних членів і 178 дійсних. На 1 січня 1892 р. Товариство мало запасного капіталу 2083 руб.,

расходного 62 руб. Членські внески з особи 3 руб. на рік, пожертви, допомога міської Думи, організація вистав, концертів, новорічна ялинка, продаж конвертів замість святкових візитів.

За 1891 р. поступило доходів 2757 руб., витрати становили 2965 руб. 117 осіб отримували допомоги на 1854 руб., одноразово 191 осіб на 697 руб., на поховання бідним 47 руб., на ліки бідним 297 руб.

Товариство має Опікунський комітет з голови Д.А. Хараджаєва, казначея, секретаря і 16 членів.

Місто для рівної допомоги нужденним було поділено на 8 дільниць, кожний знаходився під контролем 2-х членів комітету.

Восени та зимою комітет проводив щонедільні засідання, на яких розглядали прохання про допомоги.

Виділялися Товариства допомоги учням гімназій, інших учбових закладів, які мали у Бахмуті та Маріуполі певні відмінності.

Перша згадка про Товариство допомоги бідним учням у Бахмуті відноситься до 1889-1890 років. Товариство складалося з 115 дійсних і двох почесних членів. Його очолював директор чоловічої гімназії О. Д. Мальцев, можливо, пов'язаний з власницею приватного пансіону. Серед членів Правління були купчихи О.П. Зефірова, Є.І. Каналова, фабрикантка К.М. Фарке, власниця пивоварні І.Г. Адельман, начальниця жіночої гімназії А.С. Горященко, завідувача Олександрівським училищем Н.О. Шейко, доглядач Духовного училища І.В. Ушатський, інспектор-вчитель Вищого народного училища І.Л. Морозов. Ревізійну комісію очолював І-ї гільдії купець О.О. Пискунов [23].

Для залучення уваги урядовців і громадськості до діяльності Товариства його почесним членом був Катеринославський губернатор.

Відповідно до Статуту щороку Товариство проводило одні загальні збори і два засідання Правління. Про свої збори Правління обов'язково оповіщало справника повіту. Членами Товариства по покликанню і громадському обов'язку були керівники і багато викладачів гімназій, реального училища, урядовців міської Думи і повіту, земських установ, земських лікарів, вчителів народних училищ, священників. Товариство мало свою ревізійну комісію [24].

Для поповнення своєї каси Товариство організувало в грудні 1890 року танцювальний вечір і два любительські концерти, що дозволило зібрати 208 рублів. Від концертів у залі прогімназії музиканта Барті поступило 15 рублів. За рік членських внесків збиралося до 360 рублів (3 рублі від одного члена). Товариство мало свій капітал в сумі 1614 рублів, значний на ті часи. Внески, згідно п. 6 Статуту Товариства, складали «не менше 60 рублів» і вносилися частинами в січні, травні і вересні кожного року. Правління для створення резервного фонду 10% внесків вносило в банк [25].

Товариство виплачувало допомогу учням по 30 рублів і охоронцям 5 рублів, на опалювання шкіл витрачалося 16 рублів [25].

В 1890-1991 рр. Товариство придбало 10 учням ВНУ по парі чобіт і за 5 учнів заплатило по 7 рублів за навчання, для 15 дівчаток Олександрівського училища купили по парі черевичок і плаття, 5 учнів школи отримали по блузі і парі штанів. За навчання в

жіночій гімназії шести дівчаткам виплатило по 30 рублів (серед них була і Олімпіада Вальх, яка потім стане вчителькою гімназії ім. Великої княгині Марії Павлівни), за навчання в Духовному училищі за трьох семінаристів було заплачено по 10 рублів за рік [26].

В Товаристві в 1910 році було 78 членів: 62 «дійсних» і 16 «почесних». Його очолювала М.О. Петровська, одержуючи символічний оклад у розмірі 20 рублів на рік. Щорічно Правління Товариства складало звіт і випускало брошуру [27].

Лотерею «Алегрі» 13-14 травня 1912 р. організувала опікун Олександрівського училища Шабашева: у училищі навчалось до 300 дівчаток, «дети самой недостаточной части населения, вечно нуждающиеся в самом необходимом». Дівчата виготовили багато красивих виробів, їх продавали [28].

Але знайшлися невдоволені «сприянням розвитку шиття», лотереєю, посилалися на те, що Дума та громадськість витрачає 200-250 руб. на кожен ученицю на рік [29].

У Народному Домі 23 квітня 1912 р. відбулася вистава «Веселий місяць травень» та збір коштів Товариству допомоги бідним учням чоловічої гімназії. Як написала газета «Бахмутский листок, вистава дала мало збору, бо один впливовий городянин «не побажав допомогати учням-євреям». Вистава зірвалася з вини акторів, М.О. Коптева повертала гроші [30].

Із Звіту Правління за 1914 рік стає відомо, що Товариство мало 3401 рублів, членські внески складають 228 рублі. Було пожертвовано всього 5 рублів. Бахмутське купецтво не дуже прагнуло розщедритися на допомогу бідним учням. Джерелами надходжень грошей були добродійні акції [25].

Товари з своїх магазинів відпущали Браїловський (посуд), Максимаджіян (мануфактура), Мордкович (галантерея), Чехиров, Львов, Шухер, Сорін [25].

При призначенні допомоги Правління брало до уваги не тільки матеріальне положення, але і успіхи в навчанні і поведінці. Бідні учні також одержували «гарячі сніданки і одяг». В 1913-1914 рр. допомогу одержували 18 учнів, в 1914-1916 рр.-17, розмір однієї допомоги складав від 10 до 20 рублів. Трьом учням оплачувалися в гімназичному буфеті сніданки на суму 15 рублів 72 копійки [25].

Перший директор Олександрівської гімназії Маріуполу Ф.А. Хартахай склав Статут Товариства допомоги нужденним учням, затверджений МВС 15 червня 1881 р. Але Товариство почало діяти вже в 1882 р. при директорі Г.І. Нейкирху. Почесним опікуном гімназії, головою Правління Товариства багато років був Ф.В. Гампер, який «всегда принимал самое живое участие во всем, что касается интересов гимназии, и можно смело утверждать, что не будь он председателем Правления общества, оно не существовало бы, так как был момент охлаждения со стороны горожан к означенному обществу, оно пережило это критическое время. Многие из бывших воспитанников гимназии с благодарностью вспоминают Ф.В. Гампера, который никому из обращавшихся к нему за помощью не отказывал в содействии».

Правління Товариства складалося з голови, казначея, секретаря і двох членів, яких оборали щорічно «посредством баллотировки». Директор, інспектор

гімназії були присутні на засіданнях Правління з правом голосу.

У січні кожного року відбувалися загальні збори усіх членів для розгляду річного звіту, встановлювався % відрахувань в запасний капітал.

Правління збиралося один раз на місяць і розглядало заяви про потреби учнів для виготовлення одягу і взуття бідним, рахунки шевців, сапожників.

Дійсні члени платять 5 руб. на рік. Почесні як правило вносили великі суми грошей або робили важливі послуги.

Якщо у 1882 р. було 60 членів Товариства, то у 1892 р. – 64.

Чисельність учнів, яким надавали рідну допомогу за 10 років, коливалася в межах у 1882 р. – 11, до 1891 р. – 19. До чисельності всіх учнів гімназії біля 7-10 %.

Видавалася допомога випускникам у 1885 р. двом 75 руб., у 1889 р. трьом – 150 руб., у 1891 р. трьом – 250 руб.

В 80-х роках XIX ст. у Бахмуті виникає Товариство допомоги бідним євреям, його головою був М. Л. Грінер, скарбником Шая Райтпорт, секретарем М. Давидович [9]/ 24 квітня 1912 р. у кінематографі «Модерн» відбулися благодійні кіносеанси, гроші пішли на розвиток Товариства допомоги бідним євреям [31].

У єврейській громаді Маріуполя з 1847 р. існувало Поховальне Братство, занованне братами Фрейман. Воно мало особливу книгу «Пінкус», куди старшини заносили гроші від членів і родичів євреїв.

Членами Братства могли бути ті, що кілька років мали звання «шамеса»(служки), або ті, що внесли певну сумму в Братство.

Після смерті члена єврейської громади «шамес» з кружкою у руках обігав усіх євреїв з закликком «благодотворение спасает от смерти», кожен єврей кидав у кружку монету. До родини к покійника зявлялися старшини Братства і якщо він бідна людина, то ховали його за рахунок Братства. Братство обмивало покійників, загортало у савани, переносило на кладовище і ховало.

Притулок для бідних євреїв, що прибували до Маріуполя, був хаснований в маленькому громадському будинку напроти Головної синагоги на Харлампіївській вулиці. Бідні євреї мали право безкоштовної ночівлі, перебування, харчуватися, у заможних євреїв по запискам старости притулку.

Видатним філантропом у єврейській громаді Маріуполя був Шая Сегол, який « еженедельно по пятницам, какая бы дурная погода ни была, обходит с кружкой в руках, всех евреев и собирает деньги в пользу неимущих больных ежегодно до 600 руб.».

Товариство допомоги бідним євреям існувало в Єнакієво (Фільшинський, Львів, Маньковський), Юзовці (Шапіро, Крендель), Костянтинівці (Лангерман, Бергмент, Фрейман) [32].

У Бахмуті існувало Товариство жебраків, яке придбало будинок для притулку.

Громадські діячі, земство робили спроби залучити населення Донбасу до благодійної допомоги голодуючим селянам.

Було створено у Бахмуті Комітет допомоги голодуючим «Колос жита», але воно нічого не робило.

У Юзівському комерційному училищі відбулися збори Товариства «Колос жита» під головуванням завідувача базарної комісії М.Ф. Гордєєва, де мова йшла про пожертви голодуючим.

Було спростовано чутки, що губернатор заборонив брати пожертви від євреїв, «идя рука об руку все без различия национальностей, могут помочь голодным».

Було організовано концерт у міському парку Юзівки, розваги для дітей. У приміщенні з-да Юза пані Шмідт організувала чай.

У Юзівці заходи Товариства «Колос жита» у 1912 р. почалися з ходи молоді у стрічках, з кружками. Їздили екіпажі та авто з колосками, у парку діяла карусель, для дітей біло катання на поні, безпрограшна лотерея. Оркестром керував вчитель музики Дмитрієв [33].

У біографі О.О. Чепурковського у Бахмуті влітку 1912 р. показували фільми, платня йшла голодуючим, але публіка не надто поспішала у ці дні на кіносеанси.

У 1910 р. в Росії діяли 4762 благодійні товариства і 6278 добродійних закладів. Тільки 25% усього бюджету добродійності складали засоби казначейства, земств, міст і станових установ, а 75% - засоби приватної добродійності.

Аналізуючи прояви благодійності у Донбасі до 1917 року треба зазначити перш за все, недостатню увагу істориків до феномену пожертви, міцви, різноманітних форм допомоги нужденним.

Нинішнє місто Артемівськ (Бахмут) не має комунального притулку для старих та немічних, харчування безхатченків організується епізодично.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Ханьков Я.В. Исторический очерк правительственных мер по части общественного призрения в России // ЖМВД. 1851. Кн. 10. С. 60–109; Кн.11. С. 212–266; Герье В. «Записка об историческом развитии способов призрения в иностранных государствах и о теоретических началах правильной его постановки». — СПб. — 1897.
Khanykov Y.V. Historical Review of the government measures to public charity in Russia // ZHMVD. 1851. Book. 10. Pp. 60-109; Kн.11. Pp. 212-266; Guerrier B. "Note on the historical development of methods charities in foreign countries and the theoretical basis of the right of his productions." — St. Petersburg. — 1897.

2. Курбановский М. Нищенство и благотворительность // Современник, 1860. № 9. С. 284; Максимов Е. Д. Происхождение нищенства и меры борьбы с ним // Вестник благотворительности. 1900. №11 № 12; Папер Я. Нищенство и убе-

жища для выпшедших из больниц неимущих // Трудовая помощь.1903. №1. С. 82; Мещанинов И.В. О нищенстве в России и способах борьбы с этим явлением // Всероссийский съезд деятелей по общественному и частному призрению. СПб., 1910.
Kurbanovsky M. Begging and charity // Contemporary, 1860. Number 9. S. 284; Maximov E.D. Origin begging and measures to combat it // Bulletin of charity. 1900. Number 11, number 12; Paper Y. Begging and shelter for the poor out of hospital // Labour pomosch.1903. Number 1. S. 82; Meshchaninov I.V. About begging in Russia and ways to combat this phenomenon // All-Russian Congress leaders for public and private charity. — St. Peterburg., — 1910.

3. Забелин А. Что могут сделать приходские благотворительные общества. СПб, 1880; Кудрявцев А.Н. Исторический

- очерк христианской благотворительности // Детская помощь. — 1885. — № 1.
- Zabelin A. *What can the parish charities. St. Petersburg, 1880; Kudryavtsev A.N. Historical Review of Christian charity // Children's assistance. — 1885. — Number 1.*
4. Гогель С.К. Объединение частной и общественной благотворительности. СПб, 1908; Горностаев И.Ф. Дети рабочих и городские попечительства о бедных в Москве. М., 1900; Максимов Е. Очерк земской деятельности в области призрения. СПб, 1895; Веселовский Б. История земства за 40 лет. — СПб, 1909. — Т.1.
- Gogel S.K. *Combining private and public charity. St. Petersburg, 1908; Gornostaev I.F. Children of workers and urban poor in the guardianship of Moscow. Moscow, 1900; Maximov E. Essay zemstvo in charity. St. Petersburg, 1895; Veselovskii B. History zemstvo 40 years. St. Petersburg, — 1909. — T.1.*
5. Горностаев И.Ф. Дети рабочих и городские попечительства о бедных в Москве. М., 1900; Максимов Е. Очерк земской деятельности в области призрения. СПб, 1895; Веселовский Б. История земства за 40 лет. — СПб, — 1909. — Т.1.
- Gornostev I.F. *Children of workers and urban poor in the guardianship of Moscow. Moscow, 1900; Maximov E. Essay zemstvo in charity. St. Petersburg, 1895; Veselovskii B. History zemstvo 40 years. St. Petersburg, — 1909. — V.1.*
6. Е.Д.Максимов.Земские финансы. СПб., 1885; Його. Очерки земской деятельности в области общественного призрения. СПб., 1895; Його ж.Трудовая помощь, ее основания, задачи и важнейшие формы, СПб., 1898;Його ж.Происхождение нищенства и меры борьбы с ним. СПб., 1901;Його ж.Особые благотворительные ведомства и учреждения» СПб., 1903;Його ж.Городские общественные управления в деле помощи бедным. — СПб. — 1905.
- E.D.Maksimov. *Zemskie finances. St. Petersburg., 1885 Yogo. Sketches of the district councils in the area of public charity. St. Petersburg., 1895; Yogo zh.Trudovaya help its inception, the most important tasks and forms, St. Petersburg., 1898; Yogo zh.Proiskhozhdenie begging and measures to combat it. St. Petersburg., 1901; Yogo zh.Osobyie charitable agencies and institutions "St. Petersburg., 1903; Yogo zh.Gorodskie public management in helping the poor. St. Petersburg. 1905.*
7. В.Ф.Дерюжинский.Заметки об общественном призрении.М., 1897; В.Ф.Дерюжинский. Общественное призрение у крестьян. — СПб., — 1899
- V.F.Deryuzhinskiy. *Zametki on public prizrenii.M., 1897; V.F.Deryuzhinsky. Public Care peasants. St. Petersburg., 1899*
8. Благотворительность в России. СПб., 2001, 2003, 2004, 2005, 2007.
- Charity in Russia. St. Petersburg., 2001, 2003, 2004, 2005, 2007.*
9. Абросимова Е.А. Исторические аспекты законодательного регулирования деятельности российских благотворительных организаций // Благотворительность в России. СПб., 2001; Соколов А.Р. Благотворительность в России как механизм взаимодействия общества и государства (начало XVIII– конец XIX вв.). — СПб., — 2006.
- Abrosimova EA *Historical aspects of the legal regulation of Russian charities // Charity in Russia. St. Petersburg., 2001; Sokolov AR Charity in Russia as a mechanism of interaction between society and the state (beginning end of XVIII- XIX centuries.). — St. Petersburg. — 2006.*
10. Косихина И. Г. Благотворительность российских общественных организаций в конце XIX – начале XX вв. // Благотворительность в России. СПб., 2001. С. 324 – 331; Зубов В.Е. Российское государство и благотворительные организации в XIX в. // Благотворительность в России. СПб., 2001. С. 422 – 428; Катцина Т.А. Благотворительные общества Енисейской губернии: состав, структура, практическая деятельность и её мотивы // Благотворительность в России. СПб., 2004. С. 92 – 104; Туманов А.С. Благотворительные общества губернского города: опыт регионального исследования. 1862–1917 годы // Благотворительность в России. — СПб., — 2003. — С. 178 - 192.
- Kosikhina IG *Charity Russian NGOs in the late XIX - early XX centuries. // Charity in Russia. St. Petersburg. 2001. Pp. 324 - 331; Zubov V.E. The Russian state and charitable organizations in the XIX century. // Charity in Russia. St. Petersburg. 2001. Pp. 422 - 428; Kutzin TA Charities Yenisei province: composition, structure, practices and the reasons // Charity in Russia. St. Petersburg. 2004. Pp. 92 - 104; Tumanov AS Charities provincial city: the experience of a regional study. 1862-1917 years // Charity in Russia. — St. Petersburg. — 2003. — Pp. 178 - 192.*
11. Соколов А.Р. Благотворительная деятельность Императорского Человеколюбивого общества в XIX в.; Рогушин Л. Г. Императорское Человеколюбивое общество // Благотворительность в России. СПб., 2003; Жукова Л.А. Историко-графические вопросы изучения деятельности Ведомства учреждений императрицы Марии (1797 – 1917 гг.); Гаврюшин С.И. Организационное устройство и деятельность Ведомства учреждений императрицы Марии (1797–1917): Автореф. канд. ист. наук. — М., — 2002.
- Sokolov AR *Charitable activity Imperial Philanthropic Society in the XIX century; Rogushina LG Imperial Philanthropic Society // Charity in Russia. St. Petersburg., 2003; Zhukova LA Historiographical questions of study activities the Department of Institutions of Empress Maria (1797 - 1917 gg.) Gaviushin SI Organizational structure and activities of the Department of Institutions of Empress Maria (1797-1917): Author.... Cand. ist. Sciences. — Moscow, — 2002.*
12. Деревягина Т.Г. Благотворительная деятельность Православной церкви по распространению начального образования на селе: на материалах Тамбовской губернии (вторая половина XIX – начало XX века) // Благотворительность в России. СПб., 2005. С. 206–215; Штепа А.В. Социальное служение русской православной церкви во второй половине XIX – начале XX веков: на материалах Калужской епархии. Дисс...канд. ист. наук. Калуга, 2005; Бобровников В.Г. Общественная деятельность церковных братств в России (XVI в. – 1917) // Общество и власть. СПб., 2006. С. 11–16; Сунцева Я.В. Исторический опыт взаимодействия органов московского самоуправления и церковно-православных приходов в деле защиты детей в начале XX в. Дисс....канд. социол. наук. М., — 2007.
- Derevyagina T.G. *Charitable activities of the Orthodox Church to spread primary education in rural areas: on materials Tambov province (the second half of XIX - beginning of XX century) // Charity in Russia. St. Petersburg. 2005. Pp. 206-215; Shtepa A.V. Social Service of the Russian Orthodox Church in the second half of XIX - early XX centuries: on materials Kaluga diocese. Diss... cand. ist. Sciences. Kaluga, 2005; Bobrovnikov V.G. Social activities in the Russian church brotherhoods (XVI c. - 1917) // society and government. St. Petersburg. 2006. Pp. 11-16; Suntseva Y. The historical experience of interaction of the Moscow government and church - Orthodox parishes in the protection of children in the early XX century. Diss. kand. sotciol. Sciences. M., — 2007.*
13. Попов Н.М. Социальная политика городских самоуправлений Тамбовской губернии в конце XIX – начале XX века. Дисс. канд.ист.наук. Тамбов, 2006; Коробейников Ю.В. Исторический опыт осуществления общественной помощи нуждающимся органами местного самоуправления России в 1864 – 1917 гг. Дисс... канд.ист. наук. Ставрополь, 2003; Жукова Л.Л. Проблемы взаимодействия властных структур и земских самоуправлений в пореформенной России 1864–1918 гг. М., 1995. С.35 –37; Федоров М.В. Местное самоуправление в России (XII – начало XX вв.). М., 1998; Колчанова Е.В. Деятельность земства, общественной и частной благотворительности по развитию народного образования в российской провинции в конце XIX – начале XX в. // Благотворительность в России. СПб., 2003. С. 206 – 214; Роскошная О.В. Земские учреждения и решение социальных проблем во второй половине XIX – начале XX веков: по материалам Московской губернии. Дисс канд. ист. наук. — М., — 2006.
- Popov NM *Social policy Tambov province city governments in the late XIX- early XX century. Diss.... kand.ist.nauk. Tambov, 2006; Korobeynikov Y. The historical experience of the social assistance to needy local authorities in Russia 1864 - 1917 gg. Diss... kand.ist. Sciences. Stavropol, 2003; Zhukova LL Problems of interaction between power structures and county governments in the post-reform Russia 1864-1918 gg. M., 1995. C.35 -37; Fedorov MV Local government in Russia (XII - beginning of XX centuries). Moscow, 1998; Kolchanov EV Zemstvo activities, public and private charity for the development of education in the Russian province in the late XIX - early XX century. // Charity in Russia. St. Petersburg. 2003. Pp. 206 - 214; Luxury OV Zemstvo institutions and solution of social*

- problems in the second half of XIX - early XX centuries: materials Moscow province. Diss... cand. ist. Sciences. M., 2006.
14. Лигенко Н.П. Купечество Удмуртии, вторая половина XIX – начало XX века. Ижевск, 2001; Скубневский В.А., Старцев А.В., Гончаров Ю.М. Купечество Алтая второй половины XIX – начала XX в. Барнаул, 2001; Юркин И.Н. Развитие форм благотворительности в предпринимательской среде русского города XVIII в. // Благотворительность в России. СПб., 2003. С.64–77.
- Ligenko N.P. Merchants Udmurtia, the second half of XIX - beginning of XX century. Izhevsk, 2001; Skubnevskaya VA, Elders AV Goncharov Y.M. Merchants Altai second half of XIX - early XX century. Barnaul, 2001; Yurkin I.N. Development of forms of charity in the business environment in the Russian city of XVIII. // Charity in Russia. — St. Petersburg. — 2003. P.64 - 77.
15. Боханов А.Н. Коллекционеры и меценаты в России. М., 1989.
- A.N. Bohanov Collectors and patrons in Russia. — Moscow, — 1989.
16. Власов П.В. Благотворительность и милосердие в России. М., 2001.
- Vlasov P.V. Philanthropy and charity in Russia. — Moscow, — 2001.
17. Ульянова Г.Н. Благотворительность московских предпринимателей, 1860 – 1914 гг. М., 1999; Ульянова Г.Н. Благотворительность в Российской империи, XIX – начало XX века. М., 2005.
- Ulyanov G.N. Charity Moscow businessmen, 1860 - 1914 gg. Moscow, 1999; Ulyanov GN Charity in the Russian Empire, XIX - early XX century. — Moscow, — 2005.
18. Соколов А.Р. Благотворительность в России как механизм взаимодействия общества и государства (начало XVIII – конец XIX вв.). СПб., 2006.
- Sokolov A.R. Charity in Russia as a mechanism of interaction between society and the state (beginning XVIII - XIX centuries end.). — St. Petersburg. — 2006.
19. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи (курс лекцій). / А.Г.Горілий//Навч. видання. — 2-е вид., доп. — Тернопіль: Економічна думка, 2003. — 72 с. Максимов Е. Очерк земской деятельности в области общественного призрения / Е.Максимов // Антология социальной работы.— Т. 1. — М., — 1994, — 288с.
- Gorily A.G. History of Social Work (lectures). / A.G.Gorily // Navch. Vidanov. - 2nd appearance. Ext. - Ternopil: Economic thought, 2003. - 72. Maksimov E. Sketch of the district councils in the area of public charity / E.Maksimov // Anthology of Social Work. - T. 1. - MA — 1994 - 288s.
20. ПСЗ II. Т. XXXIX (1864). №40457.
21. Свод Законов Российской империи. Т. XIII. Устав об общественном призрении. Ст. 11. Издание 1915 г. Пг., 1916; ПСЗ III. Т. XII (1892). №8708.
- Code of Laws of the Russian Empire. T. XIII. Charter on public charity. Article 11. Edition 1915 Pg., 1916 Shipyard III. T. XII (1892). Number 8708.
22. Материалы, относящиеся до нового общественного устройства в городах Империи. (Городское положение 16 июня 1870 г.). Т. II. СПб., 1877. С. 177.
- Materials related to the new social order in the cities of the Empire. (Urban position June 16, 1870). T. II. — St. Petersburg. — 1877. P.177.
23. Доклады Управы и журналы XXIX очередного Бахмутского уездного земского собрания. — Бахмут, — 1895, — 418 с.
- Justices reports and magazines XXIX next Bakhmutsky county zemstvo assembly. - Bakhmut, - 1895, - 418.
24. РГИА. — Ф. 733., — Оп. 187. — Д. 610. Ведомость школьной сети Бахмутского уездного земства за 1903 год; Отчет Бахмутской уездной земской управы по народному образованию за 1903–1904 учебный год. — Бахмут, — 1904, — 17 с.; Отчет по народному образованию за 1904–1905 учебный год. — Бахмут, — 1905, — 91 с.
- RSHA. - F.733., - Op.187. - D. 610. Vedomost school network Bakhmutsky county zemstvo in 1903; Report Bakhmutskaya District Zemstvo for public education in 1903-1904 academic year. - Bakhmut - 1904 - 17.; Report on national ducation for 1904-1905 academic year. - Bakhmut - 1905 - 91 p.
25. Отчет Бахмутской уездной управы по народному образованию к 40 летию земства. — Бахмут, — 1905.
- Report Bakhmutskaya county government for public education to the 40 anniversary of the zemstvo. - Bakhmut - 1905.
26. Отчет Бахмутской управы по народному образованию к 50 летию земства. — Бахмут, — 1911.
- Otchet Bakhmutskaya council for public education to the 50 anniversary of the zemstvo. - Bakhmut, - 1911.
27. Татаринов С.И., Федотов С.А. История педагогики та народної освіти Донбасу. — Харків: ЧП Мачулін, — 2012, — 120 с.
- Tatarinov S.Y. Fedotov S.A. History of Education and Public Education of Donbass. - Kharkiv: P.E. Machulin, - 2012, - 120.
28. Бахмутский листок, — 21 апреля, — 1912
- Bahmutskiy leaf - April 21 - 1912
29. Бахмутский листок, — 24 апреля, — 1912
- Bahmutskiy leaf - April 24 - 1912
30. Бахмутский листок, — 26 апреля, — 1912
- Bahmutskiy leaf - April 26 - 1912
31. Татаринов С.И., Федотов С.А. Штетл Бахмут—феномен еврейского народа в Донбассе. — Харьков: слово, — 2013, — 185 с.
- Tatarinov SI Fedotov SA Shtetl Bakhmut - phenomenon of the Jewish people in the Donbass. - Kharkov: the word, - 2013, - 185 p.
32. Бахмутский листок, — 27 апреля, — 1912
- Bahmutskiy leaf - April 27 - 1912
33. Календарь—ежегодник на 1916 г. — Екатеринбург, — 1916
- Calendar - Yearbook for 1916, — Ekaterinoslav, - 1916

Tatarinov S.I., Bondartsov D.M. The role of Zemstvo's leaders in philanthropy in Bakhmut, Mariupol of Ekaterinoslavskaya gubernia in the 19th - early 20th centuries.

Abstract. The District Zemstvo's and the city Duma's steps to establish Boards of Trustees, public pensions for the poor students and poor Jews are studied in the article. The Zemstvo's leaders held charitable lotteries and concerts. The hospices for single and elderly people, shelters for orphans were established in Bakhmut. The good conditions for orphans were mentioned in shelters of Mazhna in the village of Ilinovka and Pleshcheev in the village of Nikolaevka. The community of Zemstvo organized the actions of "The Ear of Rye" society, with the involvement of teachers and students, for peasants – victims of crop failure in Bakhmut and Yuzovka.

Keywords: pupil, charity raffle, school, merchant.

Татаринов С.И., Бондарцов Д.М. Роль земских деятелей в благотворительности Бахмута, Мариуполя Екатеринославской губернии в 19 – начале 20 столетий.

Аннотация. В статье рассматриваются шаги уездного земства и городской Думы по созданию Попечительских советов, обществ пособия бедным учащимся, бедным евреям. Деятели земства проводили благотворительные лотереи, концерты. В Бахмуте были созданы приюты для одиноких и престарелых, приюты для детей-сирот. Выделялись хорошими условиями содержания сирот приюты Мажной в с. Ильиновка и Плещеева в Николаевке. Земская общественность организовывала в Бахмуте и Юзовке акции Общества "Колос ржи" для помощи пострадавшим от неурожая крестьянам, привлекала учителей и школьников.

Ключевые слова: ученик, благотворительность, лотерея, училище, купец.